

דף מידע מספר 181 בנושאים מדיניים:

שיח דמוקרטי בעולם הערבי בתחילת המאה העשרים ואחת

הנושא של דמוקרטיה וזכויות אדם עומד בשנים האחרונות במוקד ההתעניינות הפוליטית והאקדמית בעולם הערבי. עובדה זו באה לידי ביטוי בשני מישורים מרכזיים: ראשית, במישור של השיח והרטוריקה במיוחד כפי שהם משתקפים בעיתונות. שנית, במישור המעשי. מאז אמצע שנות השמונים כמעט כל המדינות הערביות נקטו צעדים ברמות שונות, שניתן לכתותם צעדי פתיחות וליברליזציה פוליטית. צעדים אלו כללו את צמצום הצנזורה על העיתונות, הכרה בפעילות מפלגתית, ובעיקר, עריכתן של סוג מסוים של בחירות פרלמנטריות. במצרים, למשל, הבחירות הפרלמנטריות האחרונות נערכו בדצמבר 2000. בבחירות אלו זכתה המפלגה השלטת ב-85.5% ממושב הפרלמנט (388 מתוך 442). תוצאה זו מייצגת שינוי דמוקרטי מסוים יחסית לשנים שקדמו שבהן מפלגת השלטון זכתה ב-99%. חיזוק נוסף לטענה זו אפשר למצוא בעובדה שחלק מהדמויות המרכזיות של המפלגה השלטת לא הצליחו להיבחר בבחירות אלו. בירדן אימץ בית המלוכה באפריל 1989 מדיניות של ליברליזציה פוליטית. אחת התוצאות של מדיניות זו הייתה עריכתן של שתי מערכות בחירות פרלמנטריות, רב-מפלגתיות ויחסית חופשיות (נובמבר 1989 ונובמבר 1993). בבחירות הללו השתתפו כמעט כל המפלגות הפוליטיות במדינה, כולל האחים המוסלמים. אלה האחרונים השיגו בבחירות אלו הישגים מרשימים והפכו למפלגה הגדולה ביותר בפרלמנט הירדני. בהמשך לכך, האחים המוסלמים צורפו למשך תקופה קצרה (מתחילת ינואר ועד תחילת יוני 1991) לממשלה ונציגם נבחר לתפקיד יו"ר הפרלמנט וכיהן בו במשך שלוש שנים.

באלג'יריה בפברואר 1989, עשרים ושבע שנים אחרי השגת העצמאות, התקבלה חוקה חדשה. חוקה זו כללה סדרה של צעדי ליברליזציה פוליטיים משמעותיים. אחד הצעדים המרכזיים בתיקונים הללו היה עריכתן של בחירות כלליות למועצה הלאומית העממית (הפרלמנט) בדצמבר 1991. אלו היו הבחירות הפרלמנטריות התחרותיות, החופשיות והרב-מפלגתיות הראשונות בהיסטוריה של אלג'יריה העצמאית. בבחירות הללו השיגה מפלגת האופוזיציה האסלאמית הראשית—חזית ההצלה האסלאמית (הידועה יותר בקיצור הצרפתי שלה, פי"ס), ניצחון דרמטי.

בסוריה לא נערכו מאז עלייתו של חאפז אל-אסד לשלטון בתחילת שנות השבעים בחירות פרלמנטריות חופשיות. אולם, אחרי עלייתו של בשאר אל-אסד לשלטון הוא הכריז על כוונותיו להנהיג ליברליזציה פוליטית במדינה. ואכן, היו כמה סימנים

צוות ההיגוי
ד"ר יוסי ביילין, יו"ר
ח"כ מיכאל איתן
ח"כ יוסי כץ
ד"ר וינפריד וייט

חברי צוות ההיגוי בעבר

יו"ר ראשון,
הנשיא חיים הרצוג ז"ל
יו"ר שני, מר חיים י. צדוק
השגריר ד"ר יהודה לנקרי

בחסות:

קרן פרידריך אברט

Steering Committee
Dr. Yossi Beilin, Chair
Mr. Michael Eitan, MK
Mr. Yossi Katz, MK
Dr. Winfried Veit

Former members of the steering committee
Former Chair,
The Late President
Chaim Herzog
Former Chair,
Mr. Haim J. Zadok
Dr. Yehuda Lankry,
Ambassador

Sponsor:
Friedrich Ebert Stiftung

מעודדים בכיוון הזה. סימנים אלו כללו, למשל, שחרורם של אסירים פוליטיים שהיו מזוהים עם חוגי האופוזיציה, העלמת עין ותופעת "חוגי הבית הפוליטיים" (בערבית נואדי). כמו כן, הביטאון של "אגודת זכויות האדם" חולק בסוריה בחודש יוני 2002 בצורה גלויה. זאת למרות העובדה שביטאון זה נחשב מבחינה רשמית כלא-חוקי.

למרות הצעדים החיוביים הננקטים במבני השלטון במדינות ערב יש לזכור שעדיין שולטות שם אליטות בצורה אוטוריטרית. כך לצד צעדי הליברליזציה פועלים בתי משפט של ביטחון המדינה או בתי משפט צבאיים הפוגעים בזכויות האדם כפי שהן נתפסות ע"י העולם הראשון. יתירה מכך, צעדי הליברליזציה הפוליטית שנקטים מלמעלה במדינות הערביות מהוות חלק מ"אסטרטגיית הישרדות" ("survival strategy") של האליטות האוטוריטריות השולטות. בצורה ספציפית יותר, צעדים אלו משרתים את אליטות אלו בשלושה מישורים: ראשית, הרחבת בסיסי הלגיטימציה הפוליטית שלהן על-מנת להתמודד עם משברים כלכליים-פוליטיים חריפים; שנית, הצגת תדמית של פתיחות ומתינות כלפי חוץ, במיוחד, כלפי המדינות והארגונים המערביים; שלישית, צעדי הליברליזציה הפוליטית מסייעים בפילוג ובקאופטציה של כוחות האופוזיציה המרכזיים. במלים אחרות, צעדי הליברליזציה הפוליטית שנוקטות האליטות האוטוריטריות באזור לא נועדו ליצירת שנוי דמוקרטי אמיתי אלא לעצירת הלחצים למען שנוי כזה או, לפחות, להאטת הקצב שלו. כתוצאה מכך, האליטות השולטות בעולם הערבי לא מהססות לבלום את צעדי הליברליזציה הפוליטית אם צעדים אלו נראים כחורגים מ"המותר".

הדוגמא המובהקת בהקשר זה היא, כמובן, אלג'יריה. באלג'יריה בעקבות הניצחון הגדול של פייס בבחירות הפרלמנטריות של דצמבר 1991 יזם הצבא הפיכה צבאית בינואר 1992. מהלך זה לווה בפיטוריו של הנשיא בן ג'יד, בפיזור הפרלמנט הנבחר ובהוצאתה של פייס אל מחוץ לחוק ובדיכוי אלים של מנהיגיה ופעיליה. בתגובה לכך הכריזו חוגים אסלמיים בתוך פייס על "מלחמת קודש" (ג'האד) נגד המשטר האלג'ירי שהוגדר על-ידם כ"כופר" ו"מרקסיסטי". הצעדים של המשטר והתפתחותה של אופוזיציה אסלאמית מזוינת למשטר דרדרו את אלג'יריה לעימות דמים הנמשך זה קרוב לעשר שנים. עימות זה כולל מעשי רצח וחסולים אכזריים הננקטים על-ידי שני הצדדים. הצבא מנמק את מעשיו בשם ההגנה על האינטרסים הלאומיים. האופוזיציה האסלאמית המזוינת לעומת זאת, טוענת שהיא פועלת בשם האסלאם. אולם, ללא קשר לנימוקים של שני הצדדים, האוכלוסייה האלג'ירית נהפכה בעשור האחרון לבת ערובה של מאבק קטלני על כוח, משאבים וסמלים.

האתגר המרכזי שעומד היום בפני האליטות השולטות הוא איך ליזום צעדי ליברליזציה פוליטית מבלי להיקלע לעימות דמים עם כוחות האופוזיציה, במיוחד זו האסלאמית, כפי שקרה באלג'יריה. אתגר זה נובע מכך שמדיניות של ליברליזציה פוליטית מובילה לחשיפתם, ובמידה גדולה, להחרפתם של שסעים חברתיים, כלכליים, אתניים ודתיים. יתירה מכך, בהעדר מדינה חזקה, כמו בהקשר הערבי, המאבק בין זהויות אלו במסגרת של ליברליזציה פוליטית עלול להוביל לאנרכיה ואפילו למלחמת אזרחים. כך, בפועל אין שום משטר ערבי כיום שהעברת השלטון בו נעשתה בדרכי שלום. סיבה נוספת למורכבות שבאימוץ צעדי ליברליזציה פוליטית נגזרת מהעובדה שהרבה פוליטיקאים בעולם השלישי בכלל ובעולם הערבי בפרט עדיין מאמינים שהדרך לפתרון רדיקלי של בעיות החברה היא השתלטות על מוסד המדינה. כלומר, גם המשטרים וגם האופוזיציה האסלאמית לא בהכרח מעונינים להוביל לשינוי דמוקרטי אלא מנצלים את השיטה הדמוקרטית כדי לקדם מטרות אחרות שבחלקן הן לא דמוקרטיות.